

LUKÁCS MARIANNA

Haraszti Margit Katalin: A kínzás és a rossz bánásmód fogalmának értelmezése a nemzetközi jogban – A tilalom egyes alkotmányos garanciái

Milyen közös nevezője lehet a háborús bűnöknek és a családon belüli erőszaknak? Haraszti Katalin elemzése végigvezeti az olvasót azon az úton, amelynek végére nyilvánvalóvá válik, hogy mindkét fajta bűntett elkövetésében az állam a vétkes, az első esetben szándékoltan, az utóbbinál, ha elmulasztja állampolgárai alapvető jogait megvédeni. A kínzásról készült monográfia magyar nyelven egyedülálló összefoglalója a témának, de nem csak összefoglaló, hanem célja – ahogy a szerző megfogalmazza – a kínzás és a rossz bánásmód elemeinek meghatározása. Nota bene: a rossz bánásmód elnevezés magában foglalja a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot vagy büntetést. A könyv tehát nemcsak bemutatja a szakterület fundamentális dokumentumait, hanem feltáró-összehasonlító elméleti kutatási módszerrel – ahogy a szerző meghatározza – a nemzetközi egyezményektől elindulva, a konkrét jogértelmezéseken keresztül mutatja be a témát. A könyv írója két évtizeden keresztül foglalkozott alapjogvédelemmel, s jelen kötetet akár eddigi szakmai munkája összefoglalójának is tekinthetjük. A szerző szakértelmét és a téma alapos ismeretét a széles körű szakirodalom-jegyzék és a közel ezer lábjegyzet is tükrözi.

A kötet gondolatmenetének íve az általánostól halad a konkrét felé, bemutatva a magyarországi jogi helyzetképet is, de az ismertetésen és elemzésen túl, a könyv végén a hazai jogalkotás számára javaslattal is él. Az első fejezetet a szerző a témát megalapozó dokumentumok ismertetésének szenteli.

A második világháború után, amikor az emberiség már nem bízott többé önmagában, megalakította az Egyesült Nemzetek Szervezetét, és ebben az eszmei környezetben és általános védelem iránti igényben született meg az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, elsőként a maga nemében. Az egyén védelmének az állammal szembeni biztosítékát a nemzetek jogi dokumentumokba foglalták. Ezt követően több, hasonló nemzetközi megállapodás született: a Háború Áldozatainak védelméről szóló Genfi Egyezmény, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egységokmánya (PPJNE). 1984-ben fogadta el az ENSZ Közgyűlése a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezményt (UNCAT). Ez utóbbi vívmánya a kínzás definíciójának meghatározása.

Magyarországon a rendszerváltás után lett a kínzás tilalma alkotmányos alapjog, áttemelve a magyar Alkotmányba a PPJNE 7. cikkének szövegét. A halálbüntetés eltörlése is 1991-ben lépett hatályba, mivel összeegyezhetetlenné vált az emberi élet és emberi méltóság elidegeníthetetlen jogával, mint ahogy a kínzás és a rossz bánásmód is. A tilalmat a 2011-es Alaptörvény is tartalmazza, s megfogalmazza egyik legfontosabb garanciáját is, mely szerint senki nem utasítható ki olyan államba, ahol kínzás vagy halálos ítélet vár rá. Az elemzés sorra veszi három kontinens regionális egyezményeit – az európaiat, az amerikaiat és az afrikait –, amelyek megerősítik, illetve kiegészítik és árnyalják a globális nemzetközi dokumentumokat.

A második és harmadik fejezet az egyezmények betartását monitorozó testületek munkáját bemutatva jut el a kínzás és rossz bánásmód fogalmainak elemzéséhez, mivel a nemzetközi dokumentumok nem definiálják a szóban forgó fogalmakat (kivéve az UNCAT és Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture (IACPTT)), ezért ez az ellenőrző testületek feladata marad. A feltáró-összehasonlító elemzés után a szerző öt olyan elemet nevez meg, amelyek megjelennek mind a két definícióban, mind a jogesetekben, nevezetesen a cselekmény, a súlyos fájdalom vagy szenvedés, a különös célzat, a szándék és az elkövető. A fogalom meghatározása pedig ekképpen hangzik: „a kínzás olyan súlyos fájdalmat okozó szándékos cselekmény vagy mulasztás, amelyet közfeladatot ellátó, vagy hivatalos minőségben eljáró más személy vagy annak hozzájárulásával valaki más, vallomás vagy értesülések megszerzése, megfélemlítés, nyomásgyakorlás vagy diszkrimináció céljából, avagy büntetésként követ el”. A büntetésként elkövetett kínzás kérdésköre vezet át a következő fejezethez, amelynek témája a törvényes szankció klauzula.

Az UNCAT fogalmazza meg, hogy nem tekinthető kínzásnak, ha a büntetéssel szenvedés is jár, mivel az nem szándékoltan okozott szenvedés. Nincs itt valami ellentmondás? A nem szándékolt fájdalomkózos nem fájdalomkózos? A megalázó bánásmód tekintetében a joggyakorlat kiküszöbölte az ellentmondást, három típusú megalázó bánásmód került elkülönítésre. Az első olyan bánásmód vagy büntetés, amely a körülményektől eltekintve megalázó, például a faji diszkrimináció. A második, ha mások szemében lealacsonyító, harmadikként pedig, ha az elszenvető alany szemében is lealacsonyító a büntetés vagy a bánásmód.

A szenvedés okozásának tekintetében előállhat az a joggyakorlat, miszerint az egyes országok a kínzásnak minősülő büntetést törvénybe foglalva nem sértik meg az UNCAT kínzásra vonatkozó definícióját. Ezen alapulhat a rendőrök által végrehajtott kényszerintézkedésekkel okozott fájdalom igazolása is, vagy a sarija által végrehajtott csonkítások, de a tényleges életfogytiglan tartó szabadságvesztés és a halálbüntetés is. Mivel a klauzula alkalmazása a mai napig nem tisztázott, a szerző bemutatja a különböző álláspontokat, mint értelmezési lehetőségeket. Az egyik értelmezési lehetőséget, amelyet az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata mond ki, hogy nem ütközhetnek a kínzás és a rossz bánásmód tilalmába még a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőivel szemben kiszabható büntetések sem.

Történhetnek olyan kínzási cselekmények, amelyeknek bármelyikünk áldozatul eshet anélkül, hogy a büntetés-végrehajtás kezei közé kerülnénk, vagy háború törne ki az országunkban. A magánszemélyek által elkövetett kínzási cselekmények elemzésével a soron következő fejezet emberközébe hozza a témát. Ebben a részben mutatja be a szerző, hogy az állam miként lehet felelős az egyén tetteiért. Ahogy fentebb megjegyeztem, az állam kötelessége biztosítani, hogy állampolgárait – szakszerűen mondva, joghatósága alá tartozó személyeket – ne érje alapjogi sérelem. Az állam és a magánszemély mint elkövető között az teremt meg a kapcsolatot, hogy a cselekményről valamely hivatalos személy tudott vagy tudnia kellett, de annak megelőzése vagy megakadályozása érdekében nem tett semmit. Az állam bűne tehát, hogy elmulasztotta a beavatkozást, azaz nem járt el kellő gondossággal, mondhatni, megszegte a társadalmi szerződést. A mulasztást akár úgy is tekinthetjük, mint az állam hallgatólagos beleegyezését a kínzás és a rossz bánásmód végrehajtásába.

Az állam feladata nemcsak a megelőzés, hanem a szankcionálás is. A hatodik fejezet mutatja be a kínzás tilalmának garanciáit. A tilalom megsértésének megelőzése érdekében szükséges rendszeresen ellenőrizni a fogvatartási helyeket. A prevenció másik, nagyon fontos eleme, hogy az egészségügyi személyzet, a jogászok és a bűnüldöző hatóságok munkatársainak kötelező képzésének tartalmaznia kellene az Isztambuli Protokollt, amely a „Kínzás, vagy más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés eredményes kivizsgálásáról és dokumentálásáról” szóló kézikönyv”. A „kellene” szó használata arra utal, hogy a képzés nem tartalmazza ezt az elemet.

A tilalom betartásának másik garanciája a non-refoulement elve, azaz a viszküldés tilalma, amelyet már fentebb idéztünk az Alaptörvény vonatkozásában. A jogsértések megelőzése mellett a kínzás és a rossz bánásmód elszennvedőjének lehetővé kell tenni, hogy panasszal éljen, és esetét jogszerűen kivizsgálják. A kínzás bűncselekményének nem lehet elévülése, illetve felfüggesztett büntetése, az elkövető nem részesülhet kegyelemben. Magyarország büntető törvénykönyvében nem szerepel a kínzás mint tényállás. A magyar büntetőjog a kínzás körébe tartozó egyes magatartásokat külön tényállások keretében tartalmazza. A szerző a könyv utolsó fejezetében javasolja a kínzás tényállásának megalkotását, összhangban a nemzetközi joggal, amelynek következményeként a kínzási cselekmények elkövetői nem részesülhetnének a fenti enyhítésekben.

A kínzásnak és a rossz bánásmódnak szentelt monográfia jogászok, jogtudománnyal foglalkozók számára igazi csemege lehet, de nem jogásként is érdemes végigolvasni. A könyv egy-egy fejezeténél eszünkbe jutnak életünk aktuális történései, amelyeket szerencsés esetben csak a hírekből hallunk: háború, családon belüli erőszak, egészségügyi intézményben történt rossz bánásmód, vagy akár az asszisztált öngyilkosság tilalmának kérdése. Az elméleti háttér áttekintése mellett a könyv olvasása közben rájövünk, hogy mindannyian személyes érintettjei vagyunk a témának, ugyanis nemzetközi jogalanyok vagyunk. Magánszemélyként nemzetközi bírósághoz fordulhatunk, ha az állam megsértette alapvető jogainkat vagy elmulasztotta a kellő gondosságot, hogy jogainkban

megvédjen. Az államnak pedig követnie kell a nemzetközi joggyakorlatot, még akkor is, ha saját „precedens határozataiból” ez nem következik.

A kínzás és a rossz bánásmód vaskos témája számos, hasonlóan súlyos témává ágazik szét. A könyv olvasása olyan, a jogtudomány határain túli kérdéseken való elmélkedésnek is utat nyit, hogy mit jelent a személyes integritás, vagy a személyiség megszüntetése. A jó könyv, vagy a jó film ismertetőjele mindig az, hogy utána napokon keresztül gondolkodásra készítenek a látottak, az olvasottak.

Szerényi Gábor grafikája